

РЕЧЕВИ ПОРТРЕТИ В СЪВРЕМЕНОТО БЪЛГАРСКО ГОВОРЕНЕ

Димитър Попов
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

SPEECH PROFILES IN CONTEMPORARY BULGARIAN SPOKEN DISCOURSE

Dimitar Popov
Konstantin Preslavsky University of Shumen

Speech activity represents a conglomeration of specific features of the person which manifest themselves in the flow of speech through our anthropophonic features, pronunciation habits, and the way we think and speak. The speech profiles are presented as verbal, paraverbal and extraverbal components which are studied in the field of applied sociophonetics. The article discusses iconic representations of speech as online performance in the sphere of standard, substandard and nonstandard contemporary Bulgarian pronunciation, signaled by a combination of different prosodic features manifested in specific aural images.

Key words: applied sociophonetics, speech profiles, prosody, speaking styles, bulgarian pronunciation, iconicity

Изучаването на понятието *речев портрет* се свързва с представата за фонетичните портрети, направени от руския учен М. В. Панов през 60-те години на XX век, когато той анализира произношението на отделни личности и характеризира книжовната норма в диахронен аспект, създавайки поредица от фонетични портрети на писатели, учени и политически дейци (срв. Панов 1990). При подобни проучвания някои изследователи препоръчват в хода на анализа на речта на говорещия „да бъдат фиксирани ярките диагностициращи петна“, симптоматични за неговата личност (срв. Николаева 1991: 73).

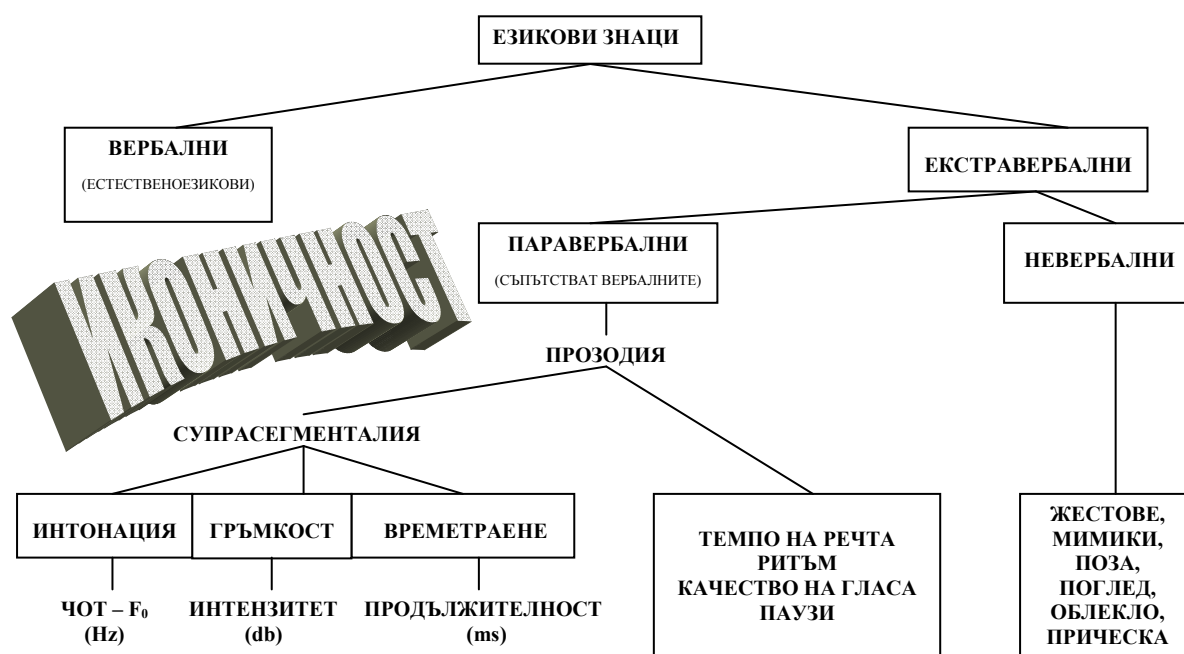
Речевата активност на говорещия представлява съвкупност от специфични свойства на индивида, които се проявяват в потока на речта чрез особеностите на антропофонията, произносителните нави-

ци, спецификата на мислене и маниера на говорене. „Речевият портрет на говорещия включва вербални, паравербални и екстравербални съставки. Към вербалните средства се отнася използваният в процеса на комуникацията езиков код (родният/неродният език, билингвизмът, диалектът, жаргонът, сленгът, просторечието и др.). За всеки индивид са характерни като употреба определени устойчиви (предпочитани и обичайно използвани) признаци, които представляват звукови и смислови доминанти от неговия вербален репертоар: използване на аналогични варианти на фонемите в еднакви позиции, склонност към поставяне на ударението върху определена сричка в състава на думата или в еднотипни думи, използване на аналогични варианти на интонационните конструкции в едни и същи позиции и пр. Вербалните речеви признаци дават възможност да се определят такива компоненти на „речевия портрет“, като напр. социалният произход на говорещия; неговото образование; социалният му статус (принадлежността му към една или друга социална група); семейното положение; родителите (включително техният роден език/диалект, произход, социален статус); икономическият статус (доходи, начин на живот); факторите, свързани със свободата на личността (неосъждан/с условна присъда/излежаващ присъда/под домашен арест); равнището на владеене на езиковите средства; професията; равнището на развитие на интелектуалния му потенциал. Екстравербалните признаци се съотнасят по правило с такива аспекти, като напр. антропометричните (устройството на речевия апарат, неговия обем, големина), физиологическите (пола, възрастта, нормата/патологията) и аудиологическите данни (състоянието на слуха); наличието на хронични/нехронични заболявания; невропсихологическите (типа темперамент, емоционално-волевата регулация) и интелектуалните (спецификата на мисленето, когнитивните равнища) данни; наличието/отсъствието на музикални/артистични данни; спецификата на гласа (трениран, певчески, тютюнджийски и др.). Тези въпроси са свързани и с биометричните изследвания, и по-точно – тези на съдебната и приложната фонетика (виж Потапова, Потапов 2006; Танер 2008; Потапова, Комалова 2011). Речевото портретиране (англ. *speech profiling*) е уникално изследване за характеризиране и типизиране на личността въз основа на специфичния ѝ начин на говорене и изразяване.

Речта принадлежи към групата на органичните знаци и като чисто аудиален времеви сигнал се характеризира със своята прекъсваема „гранулирана“ структура именно поради реализацията на дискретните си единици във времето чрез средствата на прозодията.

От трите категориално автономни езикови знаци – иконичните знаци, знаците индекси и знаците символи, предложени в семиотиката от Ч. С. Пърс, предмет на внимание в настоящото изследване са иконичните репрезентации на речта в нейния реален режим на употреба (on-line performance) в сферата на стандарта, субстандарта и нон-стандарта на съвременната българска произносителна практика, сигнализирани чрез комбинирането на различни прозодични елементи и обобщени в конкретни слухови образи. Тези звукови гещалти на речта имат силно изразен иконичен характер, защото чрез съответните си прозодични огласовки сигнализират подобие между слуховия образ, от една страна, и от друга – изразената емоция; възрастовата, социалната и регионалната принадлежност на говорещия; половата му идентичност, стила на говорене и пр. В този смисъл подобие на нещо с нещо друго или иконичното отношение между signans и signatum на базата на общност по някакво свойство в речта се изобразява по добавящ начин чрез нейната прозодия.

Мястото на речевата прозодия сред останалите иконични знаци може да бъде показано в следната схема:

Тук прозодията се разглежда като независима от граматиката автономна сигнализираща система и се интерпретира като обобщаващо понятие за онези супрасекментни аспекти в речта, които произтичат от едновременното взаимодействие на акустичните параметри: честота на основния тон (F_0), интензитет и времетраене в рамките на

сричката и в по-крупните единства. Към прозодията се отнасят и аудитивни феномени, като интонацията, т.е. реализацията на височината на тона от речевия поток във времето, чрез гръмкостта, дължината и паузите, както и свързаните с тях по-комплексни феномени, като скоростта на изговора и ритъма.

Прозодията, като основно понятие на супрасегментната фонология, е представена като континуум от различни функции и ефекти, чиято реализация се осъществява както чрез нелингвистични средства (екстралингвистични признаци, като напр. качеството на гласа), така и с помощта на паралингвистични компоненти (напр. звуковите средства за изразяване на емоции или някои прояви на междуличностното общуване, като напр. изразяването на агресия, успокояването, помиряването, подигравката, степента на ангажираност в разговора и др.), и чрез собствено лингвистични средства (като напр. признаците на ударението или на акцентната изтъкнатост в интонационната фраза, съответните тонални характеристики и пр.). Такива непрекъснато вариращи състояния или отношения на говорещия имат иконичен характер и се изразяват директно в речевия му репертоар чрез последователни вариации на акустичните параметри, напр. смяната на темпото на речта, на нейната гръмкост и качеството на гласа. Във връзка с това се застъпва мнението, че прозодични феномени (независимо от това дали са основни, или атитудиални), които се контролират регулярно от структурите на дискурсивните реализации, могат и трябва да бъдат разглеждани като важни и съществени лингвистични феномени, т.е. необходимо е да бъдат анализирани с формалнолингвистични средства.

Произносителните практики на съвременния българин свидетелстват за една изключително богата вариативност, която се реализира в различни типове дискурс с помощта на разнообразни сегментни и супрасегментни средства. Вербалните огласовки на тези реализации способстват за изграждането на галерия от речеви портрети (икони), в които се открояват елементи на разнообразни стилове на произношение в сферата на стандарта, субстандартата и нонстандартата.

Във фокуса на изследователското внимание попадат предимно инхерентните и атитудиалните средства на прозодията в качеството им на фоностилистични маркери, сигнализиращи експресивни конотации на разнообразни дискурсивни практики, които диференцират речевите репертоари на говорещите по социална и регионална принадлежност, по полова идентичност и по възраст. Съвкупността от подобни фоностилистични параметри дава основание за отнасянето на отделните слу-

хови образи към стандарта, субстандарта (по диатопичен и диастратичен признак), нонстандарта и техните междинни формации.

Йерархичният модел на трихотомията *стандарт – субстандарт – нонстандарт* предоставя добри възможности за диференцирането на речевите разновидности по хоризонтала и по вертикала.

Многостепенният модел на българската реч може да бъде представен графично по следния начин:

1. Вариативност на българското произношение

Българската реч в реалния режим на нейното произнасяне се реализира в процеса на комуникативната интеракция именно под формата на различни *стилистични регистри*, чрез които се оформя речевото поведение на носителите на езика.

В трудовете по фонология нееднократно се упоменава наличието на социално-стилистични алофони. Така например Н. С. Трубецкой отбелязва, че факултативните алофони (по терминологията на Н. С. Трубецкой – варианти) се разпадат на стилистично съществени и стилистично несъществени. В групата на стилистично съществените алофони се включват физиономичните алофони, с чиято помощ могат да бъдат обозначени социалните стилове на речта (Трубецкой 1960: 54). Алофоните се подразделят на три типа: 1) основни (типични); 2) второстепенни (комбинаторни и позиционни) и 3) свободни (стилистични).

Свободните варианти (сегментни и супрасегментни) се разглеждат във връзка със социалната норма, която се обуславя от процеса на условията на общуването и се реализира в речта, докато основните и второстепенните варианти се разглеждат във връзка с обективната норма, която се обуславя от системата на езика (Попов 1992).

Стилът на произношение отразява реализацията на закономерностите при функционирането на фонетичните средства в различ-

ни форми и типове на устната реч, т. е. в различни типове дискурс (напр. в сценичната реч на театъра, ораторската реч на политици, диалога на токшоуто, проповедта на свещеника, спонтанния разговор между близки хора, шептенето в неформална и формална ситуация, речитатива на рекламния дискурс и др). Възникването на термина е резултат от междудисциплинарната координация за изследване на езика, появила се вследствие на взаимодействието между стилистиката, фонетиката, социолингвистиката, акустиката и др. (Попов 2004).

Фонетичните особености на произносителния стил се определят както въз основа на сегментните, така и въз основа на супрасегментните единици на речта. Ясният и отчетлив изговор на звуковете, тяхното изпускане или вмъкване, допълнителната лабиализация, назализация и др. определят до голяма степен фонетичното съдържание на един или друг произносителен стил. Както беше изтъкнато вече, най-важно значение за определяне на произносителния стил има употребата на свободните варианти, които за разлика от основните и второстепенните (комбинаторни и позиционни) не са обусловени от позицията. Така например на сегментно равнище редукцията на гласните може да бъде по-силно или по-слабо изразена. По-силната редукция се схваща като белег на разговорност (с наличие на фонетични диалектизми), а по-слабата редукция маркира по-изискания, по-грижливия изговор (напр., произносителния стил на тържествената реч).

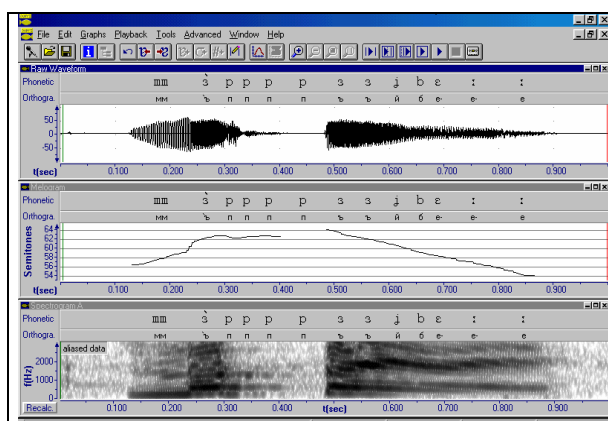
Интонационното оформяне на речта (чрез нейните компоненти – мелодика, пауза, интензитет, темп) е извънредно необходимо за прозодичното обособяване на един или друг произносителен стил. Прозодията е призвана да диференцира различните типове дискурс с оглед на социалните особености в изговора, с оглед на регионалния или чуждия акцент, половата принадлежност и професионалната детерминираност на говорещия. В този смисъл М. М. Бахтин пише, че интонацията е социална *par excellence* (Волошинов 2000: 80).

В българската лингвистика е разпространено схващането, че произносителният стил трябва да се разглежда като неделимо единство от сегментни и супрасегментни единици, съчетани по определен начин. От гледище на фонетичната организация както на сегментните, така и на супрасегментните единици се говори най-общо за съществуването на два основни произносителни стила – **маркиран** и **немаркиран** (Тилков 1974).

В зависимост от целите на изказването и обстановката, в която протича речта, произносителните стилове от своя страна предлагат различен брой подстилови разновидности.

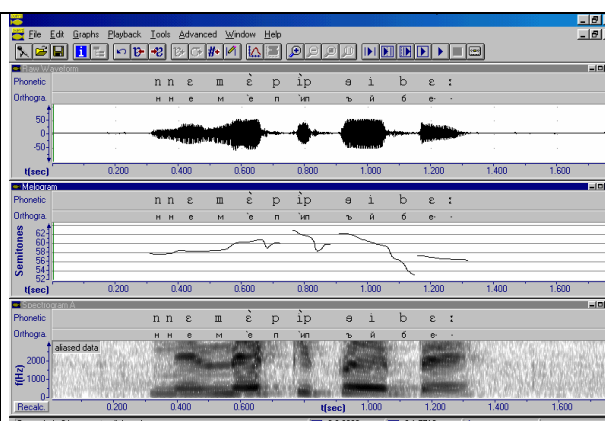
Под *маркираност* и *немаркираност* тук се разбира обработеност или необработеност на звуковите средства, възискателно или невзискателно произношение, изговор, близък или отдалечен от право-ворните норми. На Фигура 1 и Фигура 2 са представени за сравнение слуховите образи съответно на небрежен изговор (нонстандарт) и на възискателен (книжовен) изговор (стандарт) на фразата *Не ме тупай, бе!* в речта на един и същ говорещ (тийнейджър).

Наблюдавайки спектрите на двата изговора и изхождайки от субективното слухово възприятие, веднага ще забележим както сегментните им диферентори (напр. консонантната геминация, удължаването и др. в небрежното произношение), така и техните прозодични различия (в мелодиката, паузирането и броя на интонационните групи, скоростта на произношението, напрегнатата/отпуснатата фонация и др).

Фиг. 1. Небрежен изговор на фразата *Не ме тупай, бе* (нонстандарт):

мш з р р р р з з ъ б е : :
мм ъ п п п п ъ ъ й б е е е

Фиг. 2. Книжовен изговор на фразата *Не ме тупай, бе* (стандарт):

ппешèрìрəйбе:
нпешèпìрəйбе-

2. Изговорни стилове в българската реч

Разпределението на изговорните стилове на българската реч в сферите на стандарта, субстандартата и нонстандартата може да се илюстрира със следната таблица:

2.1. Маркиран произносителен стил

Маркираният стил от гледище на реализацията се характеризира с обработеност на фонетичните компоненти на фразата и със значителна напрегнатост на говорния апарат, обуславящ оптималната артикулация на звуковете в речта. *Това е произносителният стандарт на съвременния българин.* На сегментно равнище неударените гласни се редуцират в по-малка степен, не се допуска изпадане на съгласни и т.н. От друга страна, изискванията на правоговорната норма се спазват максимално. Маркираният стил се използва преди всичко при монологичната форма на езиково общуване. В зависимост от съдържанието на езиковото съобщение и търсения ефект на неговото въздействие маркираният стил може да зазвучи тържествено или по-спокойно и делово, т.е. да се обособи в два произносителни подстила – *тържествен* и *неутрален*.

2.1.1. Тържественният произносителен подстил се използва за съобщаване на изключително важни събития. За неговото фонетично оформяне основна роля играе интонацията с особено и нарочно подчертаване на нейните компоненти – темп, мелодика, паузи и обща интензивност. Този подстил се характеризира най-общо със следните интонационни особености:

а) Подчертано накъсване на фразата с обособяване на голям брой синтагми;

б) Изобилие на мелодични контури за незавършеност с подчертаване на възходящата мелодика, които създават впечатление за патетика на речта;

в) Голям брой паузи, които в повечето случаи са удължени както на границата на синтагмите, така и в края на съобщението;

г) Бавен темп на речта, създаващ понякога и впечатление за известна монотонност;

д) Ярво открояване чрез тонална емфаза на логическите ударения, които се употребяват от говорещия почти във всяка фраза;

е) Обща засиленост на изговора на цялото съобщение, т.е. повишена интензивност.

2.1.2. Неутралният произносителен подстил се използва от говорителите по радиото и телевизията, от докладчици по събрания, учители, изобщо от всички тези, които по един или друг начин се включват в процеса на масовата комуникация. Неутралният стил не означава неутрално отношение към предмета на изказването. Определението „неутрален“ е само от гледище на фонетичната реализация.

Неутралният стил се определя като подстил на маркирания преди всичко с обработеността на фонетичните компоненти, т.е. тази обработеност е негов основен белег, поради което той също се включва в сферата на *стандарта*. В същото време обаче в сравнение с тържественния подстил той е неутрален именно с липсата на подчертаните и нарочно търсени ефекти на интонационните компоненти. Най-общо той може да бъде характеризиран по следния начин:

а) Липса на удължени паузи;

б) Среден темп на изговор (нито бавен, нито бърз);

в) Умерена сила на изговора;

г) Комбинирано използване на възходящата, равната и низходящата мелодика.

Изговорът на отделната дума съвпада с нейното писмено отбелязване. Не се допускат изпадания и сливания на отделни звукове и срички, които не се препоръчват от гледище на правоговорната норма. Неутралността на интонационната огласовка понякога създава впечатлението за монотонност на речта (липса на интонационна релефност).

2.2. Немаркиран произносителен стил

Немаркираният стил, наричан още *непълен, битово-разговорен, непринуден*, е произносителната практика на ежедневието – в сферата на битовото общуване и трудовата дейност, в семейството, в компания сред приятели и т.н. Нарича се немаркиран заради липсата на обработеност на фонетичните компоненти, поради което той представлява *произносителната практика на субстандарта и нонстандарта*, реализирана в различни типове дискурс. Обичайната форма на неговата реализация е диалогичната (чрез последователности от реплики), при която събеседниците не полагат особени усилия за грижлив изговор на сегментните единици. Отделните реплики се отличават с краткост и опростени синтактични конструкции.

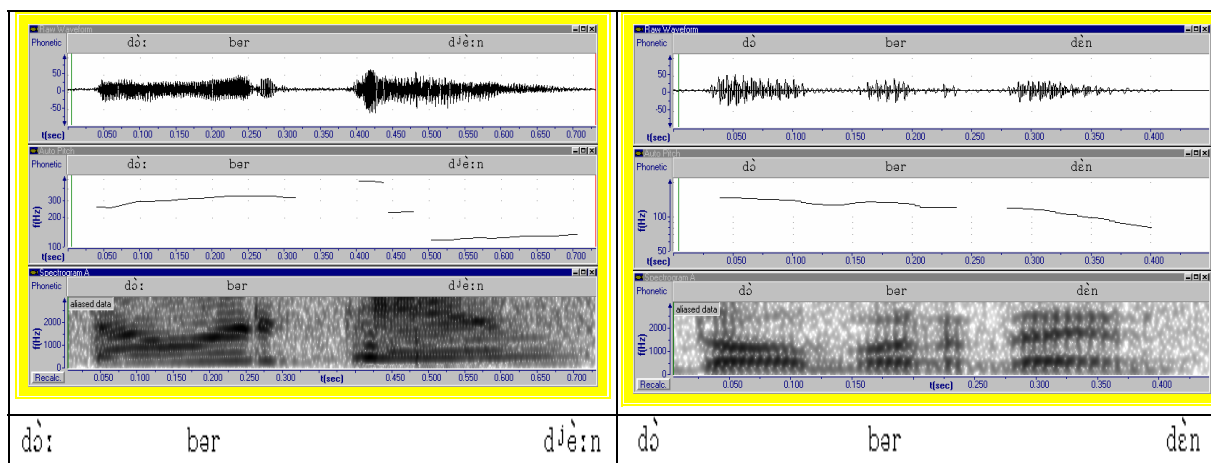
От гледище на произношението немаркираният стил се характеризира с липса на отчетливо артикулиране на звуковете, сливане на отделни звукове в един звук и най-вече с изпадане на звуковете от състава на думата (напр. *тва* вм. *това*, *тримесчие* вм. *тримесечие*, *матрjална база* вм. *материална база*, *идьот* вм. *идиот*, *виши военни* вм. *висши военни*, *ткъв* вм. *такъв*, *отиъмси* вм. *отивам си*, *шходтили* вм. *ще ходите ли* и др.), изобщо с това, което обикновено се нарича небрежен изговор. Интонационните характеристики на немаркирания стил са извънредно разнообразни и трудно се поддават на описание поради неизчерпаемостта на речевите ситуации и многообразието на целите на изказването. В най-обобщен вид те биха могли да бъдат охарактеризирани по следния начин:

- а) Слабо изразено членение на фразата на отделни синтагми;
- б) Наличие на хезитационни паузи (за колебание);
- в) По-малък брой и скъсено времетраене на реалните (лингвистичните) паузи в сравнение с броя и времетраенето на тези при маркирания стил;
- г) Темпът на речта е неравномерен – ту забавен, ту забързан, в зависимост от обстановката и целта на съобщението;
- д) Неравномерна е и силата на изговора на отделните съобщения;
- е) Сравнително по-малки интервали между мелодичните контури на отделните синтагми.

3. Иконизъм в регионалните изговорни типове

Регионалните фонетични особености на родния диалект често съпътстват книжовното произношение. Въз основа на влиянието на диалектите се обособяват две основни регионални произносителни практики: от *източнoбългaрски* и от *западнобългaрски* произносителен тип. Диалектното регионално разнообразие от произносителни практики оформя сферата на *субстандaртa*.

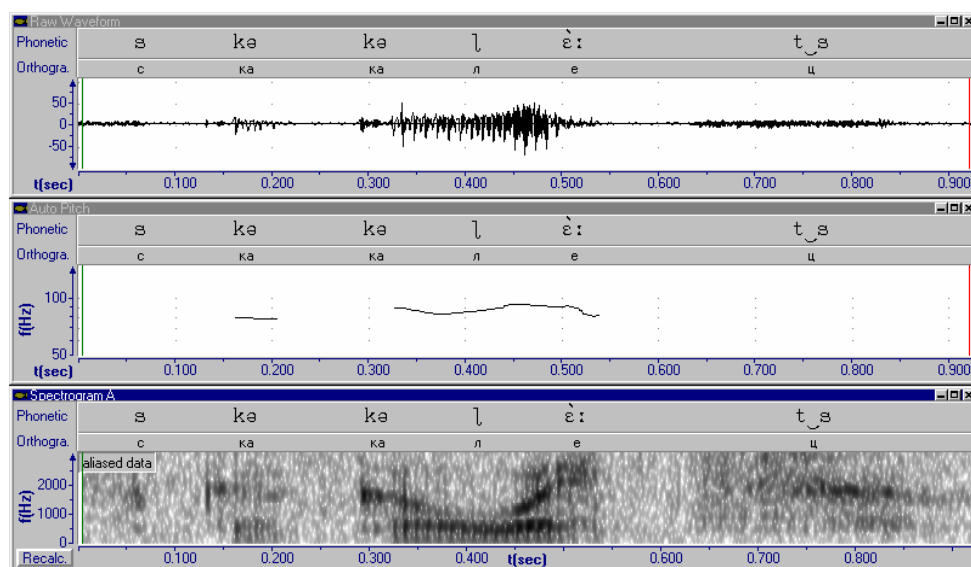
Екстремните прояви на палатализираност на съгласни пред *е* и *и* (срв. разликата между екстремно мекия изговор в сравнение с книжовния на Фиг. 3а и Фиг. 3б) и редукцията в източния произносителен тип в редица случаи стават обект на насмешка (срв. напр.: *д'ет'иту* вм. *детето*, *мумич'ънциътъ* вм. *момиченцата*, *Ний см'и ут' дъл'еко*, *щот' гувор'им м'еку*). В западнобългарския произносителен тип като некоректна изговорна практика и белег на немаркиран стил се окачествява твърдият изговор на някои граматични форми (глаголни окончания и определителен член, напр.: *говоръ*, *спъ*, *мислъ* вм. *говор'ъ*, *сп'ъ*, *мисл'ъ*; *учителъ*, *писателъ*, *зетъ* вм. *учител'ъ*, *писател'ъ*, *зет'ъ*).

Фиг. 3а. Мек източнобългарски произносителен тип на фразата *Добър ден*

Фиг. 3б. Книжовен изговор на фразата *Добър ден*

Характерен фоностилистичен западнобългарски изговорен вариант на сегментно равнище представлява редовната употреба на твърдото билабиално 'л' = [*l*] в Пернишкия край, което предизвиква насмешка сред останалите носители на българския език и често се възприема като маниерен изговор, напр. [*л*сно нѐма], [*нѐма л*боо кòпел*л*]. Подчертано иронизиране и пародирание на тази изговорна особеност, пораждаща ярък фоностилистичен ефект, се наблюдава в речитатива на песента „Скакалец“, изпълнявана от групата „Хиподил“. Такава преднамерено търсена пародийна употреба се наблюдава и в изговора на радиоводещ, срв. Фигура 4:

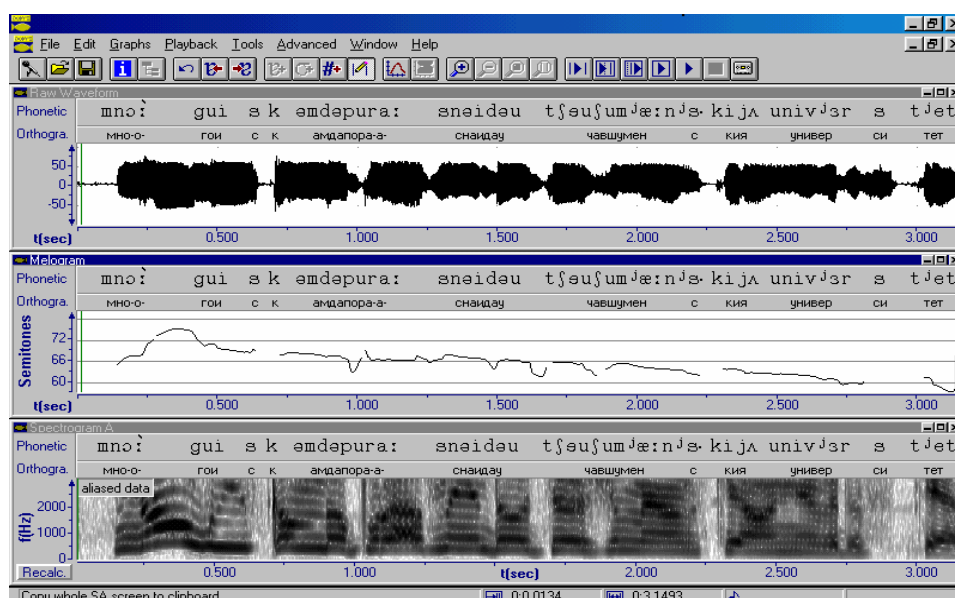

Фиг. 4. Изговор на билабиално твърдо „л“ в думата *СКАКАЛЕЦ*

Това явление се е превърнало дори във фоностилистичен „хит“ в разговорната практика, когато говорещият преследва постигането на ярък комичен ефект в изказа си. Подобни изговорни практики, при които пародийно се използва ефектът на речевата маска, би следвало да бъдат отнасяни към сферата на *нонстандарта*.

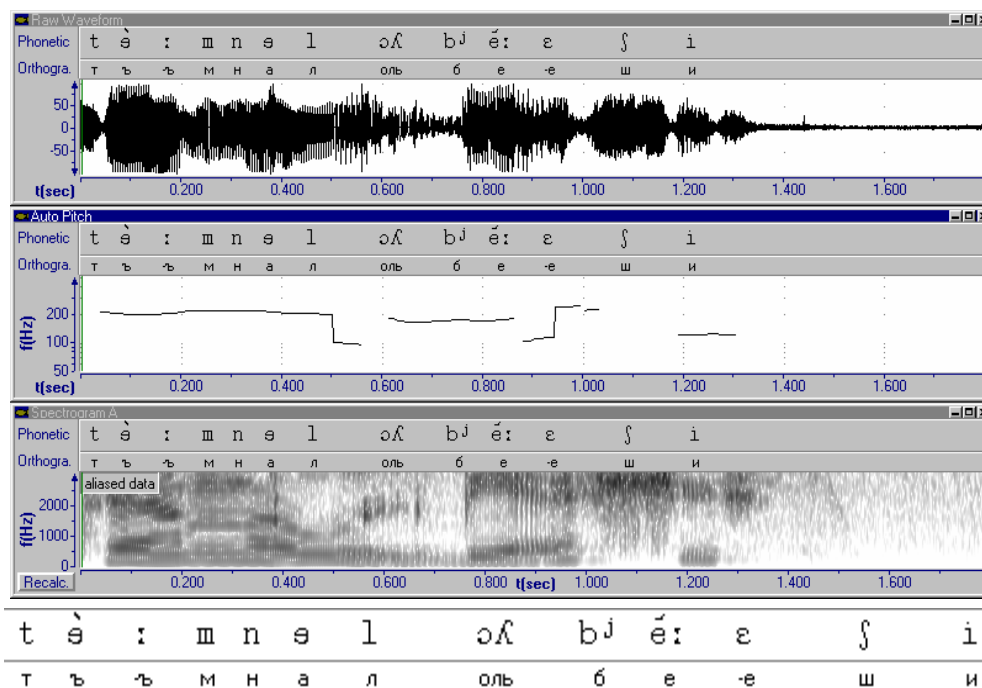
Екзотичната стилистика на източнобългарския регионален изговорен тип може да бъде илюстрирана с речта на дете от рекламния дискурс на телевизионна медия от гр. Шумен, където много от гореспоменатите характеристики на местния диалект се проявяват ясно по спектрите. В този случай обаче става дума за естествен диалектен изговор, поради което употребата би следвало да бъде отнесена към сферата на *субстандарта*. Слуховият образ на произношението е представен на Фигура 5.

Много рядко срещана стилистична окраска притежава и архаичният регионален изговор (с особен квантитет на гласните) на 100-годишна жена от с. Голица (Варненско), носителка на старинния еркечки диалект. Представата за уникалната музикалност на тази екзотична речева практика е илюстрирана чрез слуховия образ на нейната интонационна огласовка на Фигура 6.

мно:gui s k əndəpura: əneidəu tʃəuʃumʲæ:nʲs kija univʲər s tʲet
мно-о/ гои с к амдапора-а/ снайдау чавшумен с кия универ си тет

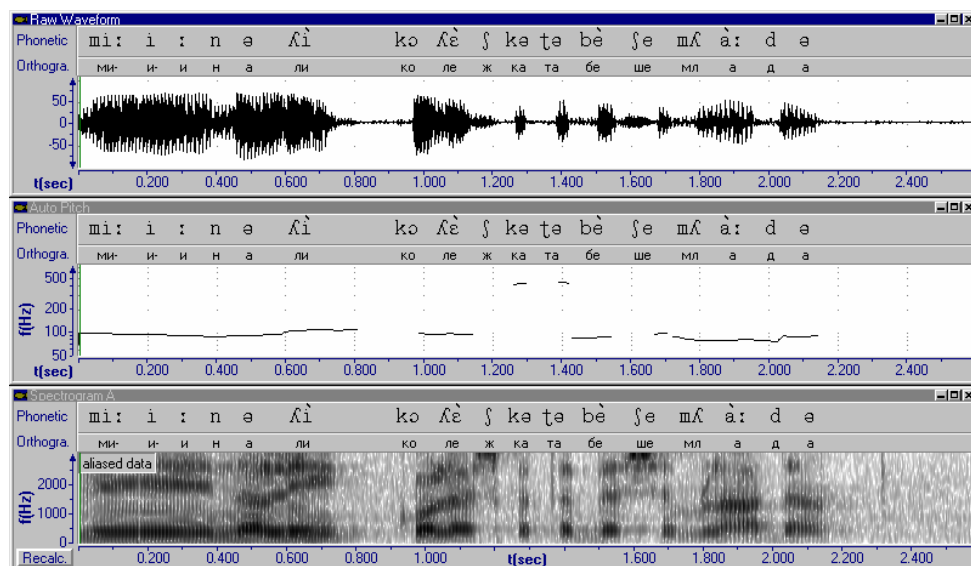
Фиг. 5. Източнобългарски фоностилистичен вариант на фразата *Много искам да порасна и да уча в Шуменския университет* (детски глас)

Фиг. 6. Регионален изговор от с. Голица (еркечки говор) на фразата
Стъмнило ли се беше

Интересен стилистичен ефект върху реципиента в България предизвиква и необичайното произношение на лица, говорещи български в семейната си среда, но родени и живеещи постоянно в региони извън пределите на България, чиято реч е силно повлияна от регионалната артикулационна база. Употребата на чужди за българската фонемна система звукове при продукцията на българска реч може да се определи като проява на **ксенофония** (от англ. xenophones – термин на Р. Екълънд и А. Линдстрьом). Речта на днешните банатски българи (с. Винга) е повлияна във фонетично отношение от румънската фонетика. Такива изговорни особености изглеждат необичайни спрямо книжовния български изговор и се възприемат като свидетелство за чужд акцент, който оказва и определен стилистичен ефект върху реципиента. Илюстрация за характерния мек изговор на *л'* [ʎ] като белег за особен чужд акцент в произношението представлява Фигура 7.

Илюстрираната произносителна практика би следвало да се отнесе към явленията на **нонстандарта** поради силно изразеното влияние на чуждата артикулационна база.

Фиг. 7. Слухов образ на фразата

Ми, нали колежката беше млада, изговорена с чужд (румънски) акцент

4. Иконизъм в груповите изговорни типове

Речевото поведение на говорещия човек се формира под въздействието на сложния комплекс от редица реално неотделими социално-демографски обстоятелства. Според М. Виденов говорещата личност е разностранно и уникално явление и тази уникалност произтича преди всичко от безкрайното разнообразие от социални контакти, от индивидуалните наклонности и предпочитания, които се вербализират с помощта на различни социолингвистични речеви маркери, свързани с произхода и местоживеенето, с възрастта, с образованието и професията, с пола, с етническата или религиозната принадлежност и др. Една част от маркерите изпълняват стилистични функции, т.е. те са търсени и желани (срв. Виденов 1998).

Груповите изговорни типове представляват цяла галерия от различни социолектни речеви практики, предопределени от принадлежността на говорещия към съответна група въз основа на критериите *полова идентичност, възрастова идентичност, социален статус, професионална принадлежност* и др.

Настоящото изследване не си поставя претенциозната задача да даде една пълна представа на груповите изговорни речеви изяви. Тук са представени само отделни типични и характерни прояви на изговора, които свидетелстват за корпоративната принадлежност на говорещия към определена група. При това границите на отделните групи са отворени и подвижни (плаващи и преливащи една в друга), което свидетелства за това, че определен говорещ по редица особености

може да бъде отнесен към различни групи с оглед на проявата на съответните социолингвистични маркери в неговата реч.

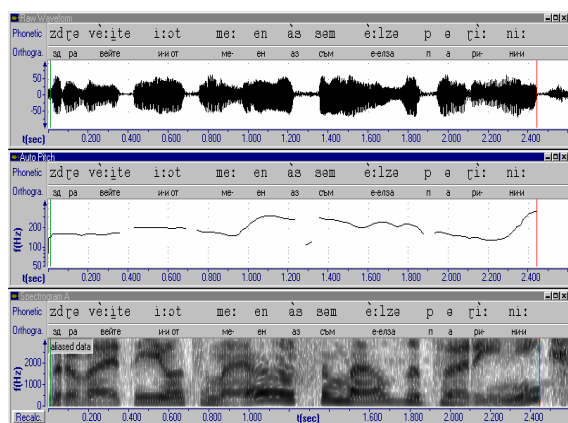
По повод на определянето на половата идентичност по гласа на говорещия е необходимо да се отбележи, че основната честота на гласа (pitch, F_0) не е определящ фактор за различаването на мъжки/женски глас въпреки принципната визуална реализация на женските гласове в горната част на спектъра и съответно изобразяването на мъжките гласове в по-ниските спектрални честоти. Така напр. гласът на американската певица Шер, както и този на известната от близкото минало Аманда Лиър са характерно по-ниски от гласовете на много мъже, ала въпреки това те се възприемат като женски. Множество рок певци (мъже) пък изпълняват песните си с фалцет и гласовете им се възприемат като женски, в редица случаи дори някои аудитории се затрудняват при определянето на пола на изпълнителя. Същото важи и за спинтовите тенори в оперното пеене. В това отношение интерес от фоностилистично гледище представлява речевият репертоар на говорещи с транссексуална идентичност, които са с мъжки произход, но в обществото присъстват с женската си идентичност, която типизира тяхното речево поведение. В процеса на професионалните им изяви в публичното пространство те изпълняват различни роли – на радиоводещи, артисти, модератори, певци и др. Тези изследвания дават възможност да се определи и сексолектът на говорещата личност (срв. Попов 2007, 2009).

Произносителните изяви на подобен род говорещи в много случаи се възприемат като провокационни и скандални, защото не само не зачитат стандарта, но и съзнателно го нарушават. Именно поради тези причини те се обособяват в сферата на *нонстандарта*, защото използват в репертоарите си множество ресурси на „неканоничната фонетика“.

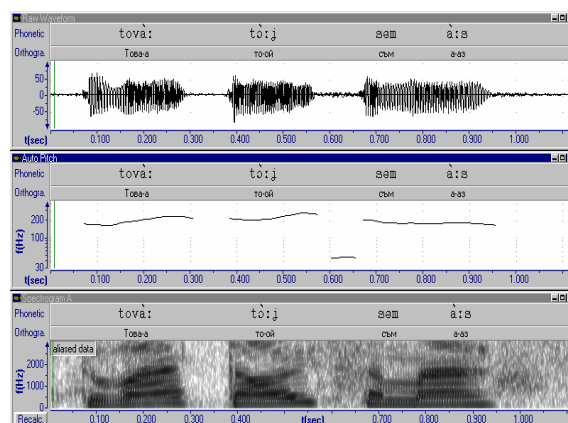
А. Иконизъм в дискурса на травеститите

Тази група говорещи се стреми да подчертае максимално женствеността си маниер на изговор, като за тази цел използва говоренето с *фалцет*. Фалцетът функционира като маркиран регистър, който се реализира чрез прехода в горната граница на честотния диапазон. Перцептивно подобна речева практика се осъзнава от реципиента като женствена артикулация с характерен висок регистър, при която обаче на места се забелязват преходи към параметрите на вродения по-нисък диапазон на нормалния непреднамерен изговор. Фалцетната фонация в случая е преднамерено търсена от говорещия и тя се пости-

га чрез повдигането на ларинкса (в това число и на адамовата ябълка), в който са разположени гласните струни, нагоре и намаляване на дължината на гласовия тракт (изнесена напред артикулация); чрез постоянните изменения на модулацията на гласа и увеличаване на основната честота; чрез удължаване на времетраенето при изговора на гласните; чрез провлачването на артикулацията, което от своя страна се възприема като ленив, артистичен и леко небрежен, дори в отделни случаи като разглезен изговор, съчетан с *придихателна* фонация и *назална* артикулация (като свидетелство за превзетост и дори флиртуване в речта) (срв. Фиг. 8 и Фиг. 9).

Фиг. 8. Маркиран висок регистър с фалцетна фонация в изговора на травестит (водещ на развлекателно рекламно-информационно радиопредаване)

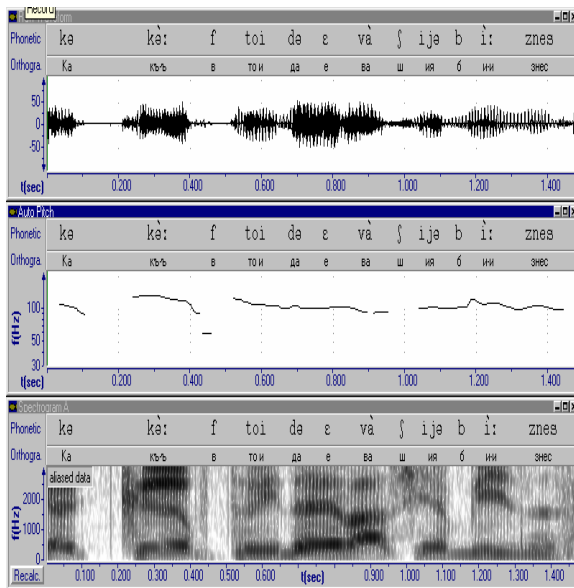

Фиг. 9. Изговор на травестит: *Това той съм аз* (FCT+PDH) (имитация на женска реч)

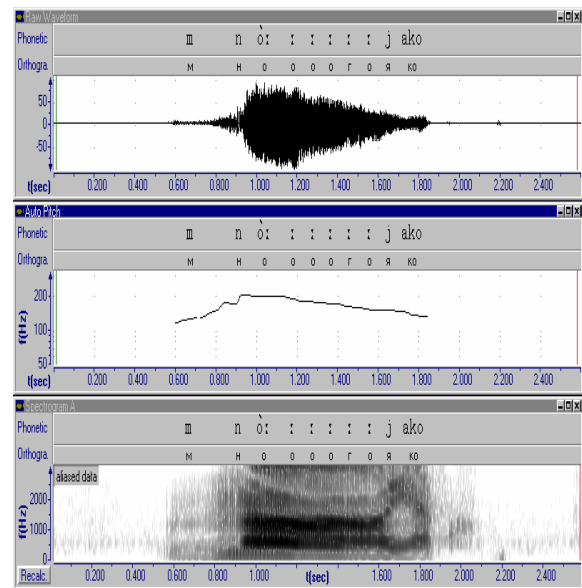
Б. Иконизъм в дискурса на младежкия сленг („мачо“ изговорен тип)

Така нареченият „мачо“ изговорен тип се наблюдава в мъжката реч, както и в речта на някои тийнейджъри, които вече се самоосъзнават като представители на мъжкия пол (през периода на пубертета) и чрез речта си се опитват да прикрият мутациите на гласа си, демонстрирайки мъжественост с дрезгав глас в изговора. Характерна особеност на този изговорен тип представлява и използването на *вибрацията* като характерен тип регистър, който се постига чрез преминаването в долната граница на честотния диапазон. Перцептивно такова произношение се квалифицира като ниска темброва окраска, маркирана с вибрация. Преобладава небрежният изговор с емфатично удължаване на гласните при изразяване на ярка емоция, изпускане на съгласни, бърз темп на речта и сливане на компонентите на фразата в

една дихателна група. Тези фоностилистични особености свидетелстват за характерна доминантна реч, за изразено чувство на превъзходство (или презрение) в речта на говорещия, тщеславие и пренебрежително отношение към останалите участници в комуникацията (срв. Фиг. 10). В отделни случаи пренебрежителното отношение се експлицира и с помощта на ленивата назална артикулация (тъй нареченото „говорене през нос“) и относително високия тонален диапазон на изговора (срв. Фиг. 11).

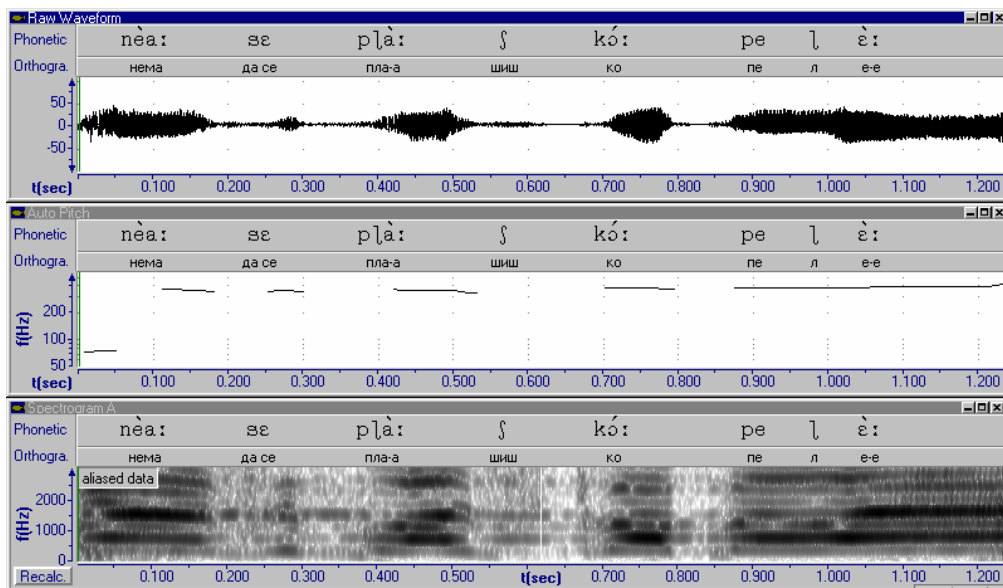

Фиг. 10. Тонална емфаза в нисък тонален диапазон, маркирана с *вибрация* във фразата: *КаКЪ-ЪВто и да е вашия би-бизнес* (VBR)

Фиг. 11. „Мачо“ изговорен тип с назална артикулация на фразата *Мно-о яко* (VBR) (с вибрация)

Дискурсът на младежкия сленг е ярко прозодично явление, чиито реплики много често се изговарят с извънредно бърза скорост, изключително небрежно произношение и монотонен разтеглен равен интонационен контур, разположен в изключително висок тонален диапазон (срв. Фиг. 12). На пръв поглед се създава впечатлението за безизразност на прозодията поради липсата на релефност в реализацията на мелодиката и заради отсъствието на ясно открити паузи, които да парцелират отделните фрагменти. Това впечатление обаче се компенсира чрез използването на фонационни средства, като напр. *напрегнат* глас + *крясък* в гласа, които способстват за оформянето на фоностилистичния ореол на тарикатската реч (силно изразен *нонс-тандарт*).

Фиг. 12. Тарикатски небрежен изговор на фразата *Неа-а се пла-ашии ко-опеле-е!* (маркиран висок регистър, разтеглено произношение, „провлачен“ изговор)

Разгледаните изговорни типове съвсем не изчерпват многообразието на характерните стилистично-регистрови огласовки в дискурса. Описаните употреби имат по-скоро илюстративен характер на представата за възможните вариации на стилистиката на гласа в различни типове дискурс. В цялостното впечатление за вербалното поведение на човека те заемат самостоятелно място наред с другите езикови средства – лингвистични и паралингвистични, и по този начин свидетелстват за богатата вариативност на галерията от речеви портрети на съвременния българин в сферите на *стандартата*, *субстандартата* и *нонстандартата*.

ЛИТЕРАТУРА

- Виденов 1998:** Виденов, М. *Социолингвистическият маркер. Към теорията и практиката на теренните изследвания*. София: Делфи издат, 1998.
- Волошинов (1926) 2000:** Волошинов, В. Н. Слово в жизни и слово в поэзии. // *Звезда*, 6, 1926. Цит по: М. М. Бахтин *под маской*. Москва: Лабиринт, 2000.
- Еклънд, Линдстрьом 1998:** Eklund, R., A. Lindström. How To Handle „Foreign“ Sounds in Swedish Text-to-Speech Conversion: Approaching the ‘Xenophone’ Problem. // *Proceedings of ICSLP 98*, Sydney, November 30 –

- December 5. Paper 514, Vol. 7., http://www.researchgate.net/publication/221480706_How_To_Handle_Foreign_Sounds_in_Swedish_Text-to-Speech_Conversion_Approaching_the_Xenophone%27
- Николаева 1991:** Николаева, Т. М. «Социолингвистический портрет» и методы его описания. // *Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. Доклады Всесоюзной научной конференции. Часть 2.* Москва: Ин-т рус яз. АН СССР, 1991, 73 – 75.
- Панов 1990:** Панов, М. В. *История русского литературного произношения XVIII – XX вв.* Москва: Наука, 1990.
- Попов 1992:** Попов, Д. Фоностилистични интонеме (аломели) на реплики-отговори в българската спонтанна реч. // *Език и литература*, кн. 5, София, 1992, 99 – 104.
- Попов 2004:** Попов, Д. *Фоностилистика на дискурса.* Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004.
- Попов 2007:** Попов, Д. Сексолектът като концепт на фонетичната гендерология (български речеви „портрети“). // В. А. Виноградов (отв. ред.). *Лингвистическая полифония. Сборник в честь юбилея профессора Р. К. Потапова.* Москва: „Языки славянских культур“, 2007, 504 – 513.
- Потапова, Потапов 2006:** Потапова, Р. К., Потапов, В. В. *Язык, речь, личность.* Москва: Языки славянской культуры, 2006.
- Потапова, Комалова 2011:** Потапова, Р. К., Комалова, Л. Р. Speech portrait of communicators in the framework of „conflict – consensus“ / Речевой портрет коммуникантов в условиях „конфликта – консенсуса“. // *Proceedings of the 14th International Conference on Speech and Computer. „SPECOM-2011“.* Москва: Moscow State Linguistic University, 2011, 43 – 50.
- Танер 2008:** Tanner, D. Speaker Profiling Persons with Communication Disorders. // *The Internet Journal of Forensic Science.* 2008 Volume 4 Number 1, <<http://ispub.com/IJFS/4/1/12118>>.
- Тилков 1974:** Тилков, Д. Правоговорната норма в телевизионните предавания. // *Проблеми на българската книжовна реч.* София: Наука и изкуство, 1974, 38 – 45.
- Трубецкой 1960:** Трубецкой, Н. С. *Основы фонологии.* Москва: Издательство иностранной литературы, 1960.